

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто класифікацію міжнародних ресурсів за ознакою «можливість міжнародного переміщення». Виокремлено глобально переміщувані, регіонально переміщувані та локально переміщувані природні ресурси. Систематизовано класифікацію мінеральних природних ресурсів.

В статье рассмотрена классификация международных ресурсов по признаку «возможность международного перемещения». Выделено глобально перемещаемые, регионально перемещаемые и локально перемещаемые природные ресурсы. Систематизирована классификация минеральных природных ресурсов.

The classification of international resources on a sign «possibility of international moving» has been considered in the article. It is selected globally moved, regionally moved and locally moved natural resources. Classification of mineral natural resources has been systematized.

Ключові слова: природні ресурси, міжнародні ринки природних ресурсів, мінеральні ресурси.

Природні ресурси – це невід’ємна частка ресурсного забезпечення розвитку світової економіки та людської цивілізації в цілому. Природні ресурси є досить різноманітними за різними ознаками, що породжує численні класифікації. Якщо в минулому розвиток економіки окремих країн визначався власними природними ресурсами, то в XX-му та XXI-му століттях все більшу роль у ресурсному забезпеченні відіграють міжнародні ринки. Однак за своєю природою не всі природні ресурси можуть бути представлені на міжнародних ринках. Як відомо, для деяких природних ресурсів існують глобальні ринки (наприклад світовий ринок нафти), тоді як обмін іншими природними ресурсами здійснюється на регіональних (вугілля, залізна руда) чи локальних (пісок, гравій) ринках. Це дає підставу вважати, що за можливістю міжнародного переміщення існують різні види природних ресурсів. Тому важливо класифікувати природні ресурси і за можливістю переміщуватися між кордонами країн. Адже доступ до цих ресурсів можна отримати порівняно легко – через міжнародні ринки. Доступ до тих природних ресурсів, які не представлені на міжнародних ринках, отримати складніше, для цього необхідно створювати структури, які б використовували такі ресурси на тій території, де вони є в наявності.

Зазначимо, що єдиного підходу до розуміння сутності природних ресурсів на сучасному етапі розвитку економічної науки серед фахівців не вироблено. Тому в різних роботах по-різному тлумачиться сутність природних ресурсів [1-3; 5; 7; 10]. Не заглиблюючись у наукові дискусії з даного приводу (це тема окремого наукового дослідження), надалі визначимо природний ресурс як поняття, через яке опосередковується участь тих або інших частин природи в майнових відносинах, тоді як категорія «природний об’єкт» опосередковує частини природи у відносинах, що не є по суті майновими (у відносинах, що не несуть майнового навантаження).

Природні ресурси є досить різноманітними за значною сукупністю ознак. Тому єдиної класифікації природних ресурсів на сучасному етапі розвитку економічної науки ще не вироблено. В.Г.Глушкова, С.В.Макар розділяють природні ресурси за двома групами ознак: за їх економічним значенням і природним походженням [2, с.58]. Вони пропонують такі критерії класифікації: походження, вичерпаність,

замінність, власність, господарське використання, технічна можливість й економічна рентабельність, функціональне використання.

Аналіз наукових праць, присвячених класифікації природних ресурсів [4; 6; 8-9], дозволяє виокремити найбільш часто вживані ознаки класифікації.

За походженням виокремлюють дві групи природних ресурсів:

✓ ресурси природних компонентів (мінеральні, водні, рослинні, ґрунтові, ресурси тваринного світу);

✓ ресурси природно-територіальних комплексів (гірничопромислові, водогосподарські, лісгосподарські).

За видами господарського використання найбільш часто природні ресурси поділяють на:

✓ ресурси промислового виробництва;

❖ енергетичні ресурси (горючі корисні копалини, гідроенергоресурси, біопаливо, ядерна сировина),

❖ неенергетичні ресурси (мінеральні, водні, земельні, лісові, рибні ресурси);

✓ ресурси сільськогосподарського виробництва (агрокліматичні, земляно-ґрунтові, рослинні ресурси, водні ресурси зрошування).

За вичерпністю природні ресурси складаються з двох груп:

✓ вичерпні:

❖ непоновлювані (мінеральні, земельні ресурси);

❖ поновлювані (ресурси рослинного і тваринного світу);

❖ не повністю поновлювані – швидкість відновлення нижче рівня господарського споживання (орні придатні ґрунти, ліси у віці, придатному для промислового використання, регіональні водні ресурси);

✓ невичерпні ресурси (кліматичні, енергія Сонця).

За ступенем можливості заміни природні ресурси поділяються на:

✓ незамінні;

✓ замінні.

За можливістю використання:

✓ залучені в господарський обіг (промислові, сільськогосподарські);

✓ підготовлені до використання;

✓ можуть бути потенційно використані.

За напрямом використання природні ресурси поділяються на:

✓ ресурси для виробництва;

✓ ресурси для задоволення потреб;

✓ природні ресурси, призначені для асиміляції відходів функціонування економіки та суспільства.

Найбільш часто зустрічається поділ природних ресурсів за належністю до тих чи інших компонент природи. Як правило, виділяють земельні, мінеральні (в т.ч. паливно-енергетичні), водні, лісові ресурси [3; 5; 9; 10]. Це ресурси, використання яких найбільш поширене. Не так часто в літературі можна зустріти виокремлення рослинних ресурсів, ресурсів тваринного світу, сонячної енергії, енергія приливів і відливів, внутрішньоземного тепла, рекреаційних ресурсів.

Природні ресурси поділяють також на такі, що залучені в господарський обіг, природні ресурси, підготовлені до використання [8]. Обидва види є важливим компонентом суспільних продуктивних сил. Виявлені і не використовувані в поточному періоді, але такі, що можуть бути використаними в майбутньому, при зміні технологій, розглядаються як потенційні.

Вважаємо, що ознаки класифікації природних ресурсів потрібно доповнити їхнім «міжнародним» аспектом – можливістю їх фізичного переміщення між окремими країнами.

Саме тому метою статті є розробка класифікації природних ресурсів, враховуючи можливість їх переміщення в міжнародному аспекті.

Процес суспільного виробництва та задоволення соціальних потреб через економіку потребує поєднання не лише власне природних ресурсів, а й природних умов, а також тієї частини ресурсів, яка під дією праці стає природною сировиною (рис. 1).

Таким чином, фактично в економіці (яка «обслуговує» суспільні потреби) використовується частина природних об'єктів, на які не накладено майнові права. Саме їх логічно визначити як природні умови. Такими є енергія вітру, Сонця, кліматичні умови, сприятливі умови для будівництва гідроелектростанцій тощо. Вони не належать жодному суб'єкту природокористування, але можуть бути ними використані в господарській діяльності не лише опосередковано, але й прямо (наприклад, для виробництва електроенергії). Природні ресурси можуть використовуватися в своєму природному стані без порушення зв'язків з рештою природного світу (наприклад, земля), а можуть бути позбавлені природних зв'язків в результаті дії праці і використані для задоволення потреб економіки як природна сировина (видобута залізна руда, нафта та ін.).

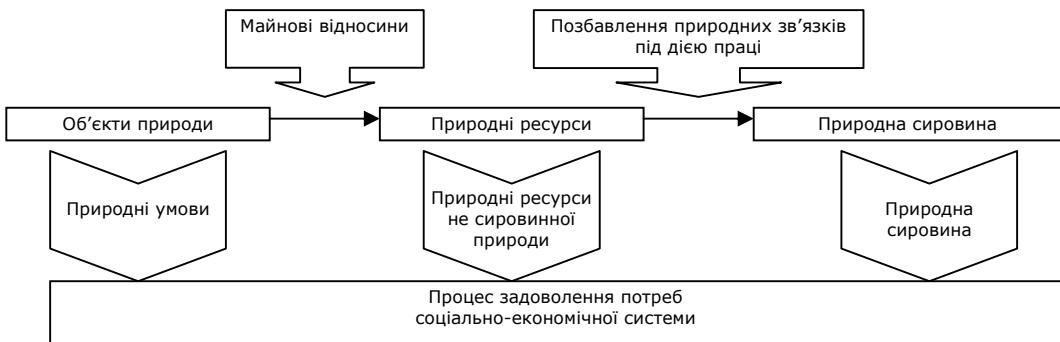

Рис. 1. Система природних чинників, які використовуються в соціально-економічних процесах*

*Джерело: розроблено автором

За ознакою «можливість переміщення між кордонами» природні ресурси можуть бути поділені на непереміщувані та переміщувані.

Існує низка природних ресурсів, безпосереднє переміщення яких між кордонами країн є неможливим. Це стосується земельних, водних, рекреаційних ресурсів, енергії Сонця, геотермальної енергії та ін. Країна не може безпосередньо експортувати чи імпортувати означені ресурси, це можливо лише для продуктів, які

отримуються в результаті використання таких ресурсів. Такі природні ресурси, безумовно, є важливими на рівні окремих країн чи їхніх регіонів, але вони не беруть участі у формуванні глобального обміну природними ресурсами.

Щодо тих природних ресурсів, які можуть переміщуватися між кордонами держав, то зазначимо, що переміщуються не самі ресурси, а природна сировина, в яку вони перетворюються під дією праці при відокремленні від природного середовища. Але надалі при характеристиці переміщення природних ресурсів в міжнародному аспекті будемо мати на увазі переміщення природної сировини. Переміщувані природні ресурси також можна поділити на декілька категорій залежно від співвідношення цінності на одиницю ваги (об'єму чи іншого) та вартості переміщення на одиницю ваги (об'єму чи іншого) (рис. 2).

Друга група переміщуваних природних ресурсів може бути названа регіонально переміщуваними природними ресурсами. Для таких природних ресурсів характерною є досить висока вартість одиниці природних ресурсів та низька вартість переміщення такої одиниці в рамках одного регіону, але висока вартість переміщення в глобальному масштабі. Тому міжнародна торгівля природними ресурсами концентрується в рамках окремих географічних регіонів. До цієї групи можна віднести вугілля, вапняк, залізну руду. Для регіональних ринків таких природних ресурсів характерним є міжнародна торгівля між країнами-сусідами або країнами, що розташовані географічно недалеко одна від одної і між якими існують відносно дешеві канали транспортування.

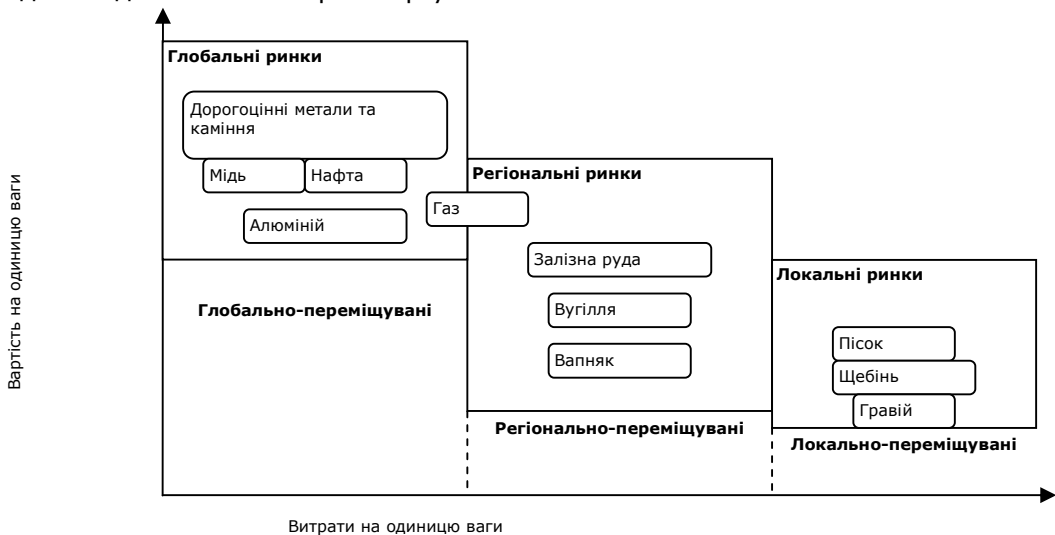

Рис. 3. Класифікація міжнародно-переміщуваних природних ресурсів*

*Джерело: розроблено автором

Природний газ займає проміжне положення між двома групами. Це пов'язано з тим, що він транспортується в газоподібному стані (регіональне переміщення між країнами, з'єднаними газопроводами) та в зрідженому стані – глобальне переміщення спеціальними судами.

Третя група природних ресурсів характеризується відносно низькою вартістю та високими витратами на переміщення і може бути названа локально переміщуваною. До таких природних ресурсів слід віднести пісок, гравій, щебінь, вугілля низької якості тощо. Переміщення між кордонами відбувається в рамках прикордонних територій, внаслідок чого утворюються хоч і міжнародні (за фактом перетинання державного кордону), але локальні транскордонні ринки, переміщення природних ресурсів на яких здійснюється на невеликій відстані.

Переміщуваними є в основному невідновлювані природні ресурси, зокрема корисні копалини, які формують основу глобального ринку природних ресурсів. Корисні копалини – це ті природні речовини, що видобуваються з-під земної чи водної поверхні і які можуть бути реалізовані для виробничих цілей. Їх слід класифікувати у три основні категорії (рис. 3.): енергетичні корисні копалини (нафта, газ, кам'яне вугілля і уран), металеві корисні копалини; неметалеві корисні копалини (промислові і будівельні корисні копалини та дорогоцінне каміння).

Найбільшу роль у міжнародних потоках природної сировини відіграють енергетичні та металеві корисні копалини: серед перших – нафта і газ, серед останніх – залізна руда (чорні метали), золото (дорогоцінні метали), мідь, боксити, цинк і нікель (неблагородні метали). На металеві корисні копалини припадає близько 25% світового видобування корисних копалин (включаючи нафту і газ) [11, с.158]. Означені природні ресурси мають високу товарну вартість і є глобально або регіонально переміщуваними.

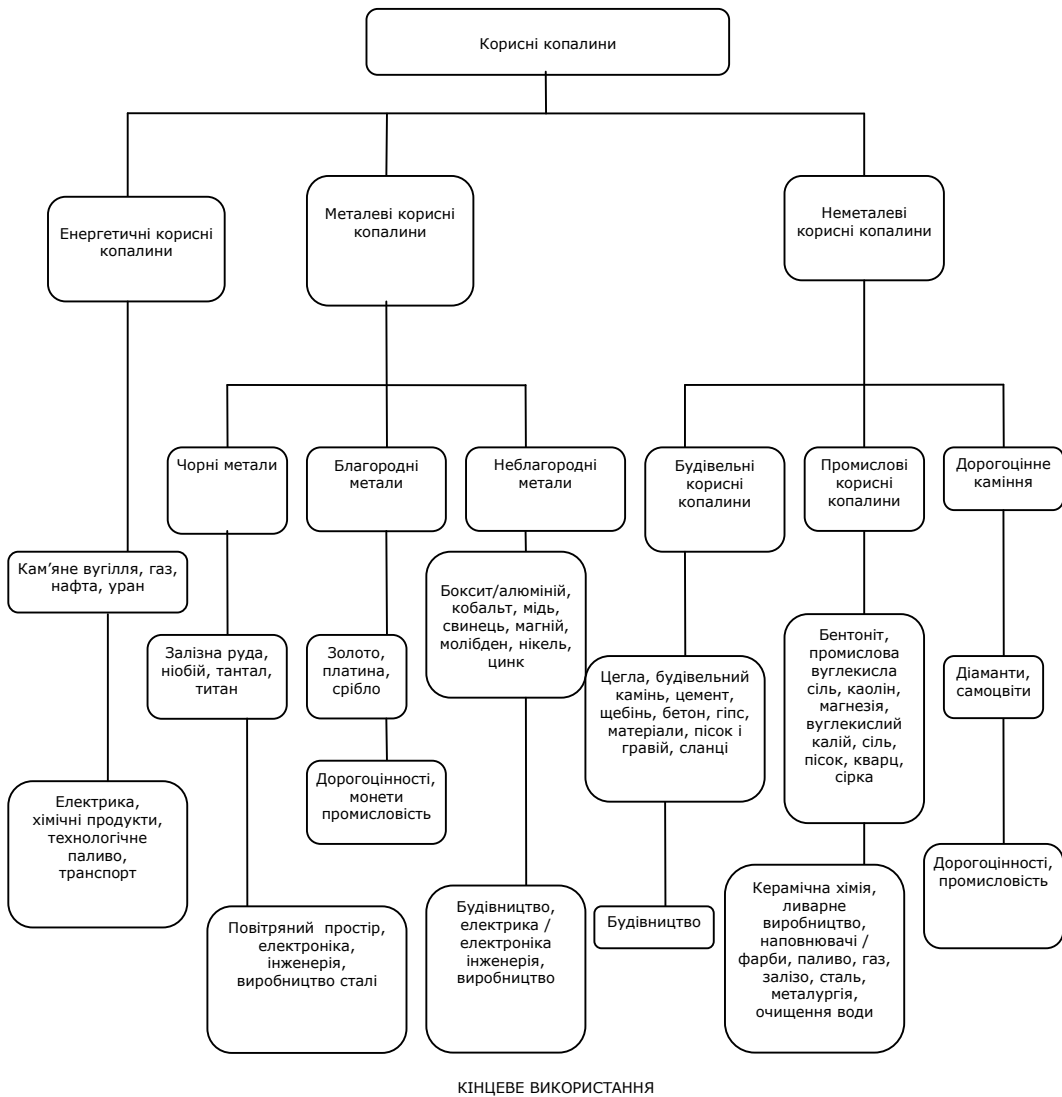

Рис. 3. Класифікація природних ресурсів, які відносяться до корисних копалин [11]

Таким чином, у сучасних умовах глобалізації товарних ринків при класифікації природних ресурсів обов'язково необхідно враховувати міжнародний аспект. Хоча місце країни в міжнародному поділі праці та в глобальній економічній системі в цілому значною мірою залежить від всієї сукупності природних ресурсів, проте в міжнародному розрізі глобальні безпосередні доступи можливі лише до переміщуваних природних ресурсів. Для того, щоб отримати доступ до непереміщуваних природних ресурсів (земельних, лісових та інших ресурсів), компаніям необхідно створювати закордонні філії і використовувати природні ресурси безпосередньо на території країни-реципієнта. Ті ж природні ресурси, які

можуть переміщуватися, здійснюють це у формі природної сировини, в яку перетворюються природні ресурси після відокремлення їх від природного середовища під дією праці.

Можливості міжнародного переміщення природних ресурсів визначаються співвідношенням вартість/витрати на транспортування. Ті природні ресурси, де вказане відношення високе, є глобально переміщуваними й утворюють глобальні сировинні ринки. Якщо ж вищенаведене співвідношення низьке, то в міжнародному аспекті природні ресурси є локально переміщуваними. Їхні міжнародні потоки характеризуються невеликими відстанями в рамках транскордонних регіонів двох країн. Проміжне положення займають регіонально переміщувани ресурси, які хоч і не переміщуються на великі відстані, але їх міжнародні потоки можливі в рамках одного географічного регіону (наприклад, материка). Саме можливість міжнародного переміщення природних ресурсів є основою формування глобального природно-ресурсного потенціалу, оскільки країни й окремі компанії отримують доступ до природних ресурсів не окремо взятого регіону чи країни, а всього світу.

Важливо зазначити, що запропонований поділ не є статичним. Внаслідок розвитку технологій транспортування ті природні ресурси, які в минулому були локально переміщуваними, сьогодні є регіонально та глобально переміщуваними (залізна руда, вугілля). Низка природних ресурсів, які в поточному періоді є регіонально та локально переміщуваними, стають такими в глобальному масштабі. Так, сьогодні ми є свідками формування глобального ринку природного газу, що стає можливим завдяки розвитку технологій зрідження та транспортування зрідженого газу.

Тому пропонується класифікація природних ресурсів з точки зору можливості їх міжнародного переміщення відображає не статичну, а динамічну структуру природних ресурсів, конфігурація якої неперервно змінюється під впливом науково-технічного прогресу.

Список використаних джерел:

1. Байбусинов Ш.Ш. Природные ресурсы как элемент национального богатства: проблемы экономической оценки // Вопросы статистики. – 2003. – № 10. – С. 7–12.
2. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: [монографія] / Л. С. Гринів. — Л., 2001. — 240 с.
3. Глушкова В.Г. Экономика природопользования: Учебное пособие / В.Г.Глушкова, СВ. Макара. - М.: КНОРУС, 2003. – 448 с.
4. Малюга Н.М. Природний капітал: ідентифікація та бухгалтерський вимір / Малюга Н.М., Замула І.В. // Вісник економічної науки України – 2010. - №1. – С.66-71.
5. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов / А.А. Минц. - М.: Мысль, 1972.- 304 с.
6. Нестеров Л.И. Методы оценки природных ресурсов стран в международной статистике / Нестеров Л. И., Аширова Г. Т. // Вопросы статистики. – 2002. – № 8. – С. 36–40.
7. Салихов С.А. Современные проблемы управления природно-ресурсным потенциалом / Салихов С.А. // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2004. - № 3. - С. 58-62
8. Шкуратова І.І. Управління природно-ресурсним потенціалом в економічній системі регіону / Шкуратова І.І. // Вісник Академії митної служби України. Серія: "Державне управління". – 2011. - №1. – С.92-98.
9. Шорников Д.В. О природных объектах, природных ресурсах и праве собственности. //Шорников Д.В. //Сибирский юридический вестник. – 2006. - №4(35). – С.56-63.
10. Ядыганов Я.Я. Экономика природопользования: Учебник / Я.Я. Ядыганов. - М.: КНОРУС, 2005. – 576 с.
11. World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and development. – 2007. - 323 p. – режим доступу http://www.unctad.org/en/docs/wir2007_en.pdf